

Регіональна політика та механізми її реалізації

*За редакцією академіка НАН України
М. І. Долішнього*

*ПРОЕКТ
“НАУКОВА КНИГА”*

КИЇВ • НАУКОВА ДУМКА • 2003

ББК 65.049(4УКР)

Р 32

У книзі висвітлюється механізм реалізації регіональної політики, який охоплює широкий спектр процесів регіонального розвитку і зорієнтований на активну державну регіональну політику щодо зміцнення економічного потенціалу регіонів, забезпечення фінансово-економічної самостійності регіональних та локальних територіальних систем. Аналізуються сучасні проблеми територіального управління та місцевого самоврядування у західних регіонах України, запропоновані напрями та інструментарій їхнього вирішення.

Для вчених-економістів, викладачів та студентів, спеціалістів з питань регіональної економіки.

Рецензенти: М.Г. ЧУМАЧЕНКО, академік НАН України, доктор економічних наук, професор. Б.М. ДАНИЛИШИН, член-кореспондент НАН України, доктор економічних наук, професор. Ю.Ю. ТУНИЦЯ, член-кореспондент НАН України, доктор економічних наук, професор.

Рекомендовано вченою радою Інституту регіональних досліджень НАН України (протокол № 3 від 19.03.2003)

ISBN 966-00-0079-0

© Автори статей, 2003

Вступ

Однією з суттєвих прикмет українського сьогодення є підвищений інтерес до регіональної проблематики, що може видатися навіть дивним на тлі глобалізаційних процесів. Насправді, втому нічого дивного немає, оскільки глобалізація і регіоналізація — це своєрідні полюси цивілізаційного поступу на початку XXI століття, між якими замикаються національні інтереси. Усвідомлення цього факту має доленосне значення для окремих країн і народів.

В Україні проблема регіоналізації має свою національну специфіку. Очевидно, саме тому дослідження, публікації та політичні виступи регіоналістів набули лавиноподібного характеру. Наприклад, кожен з дисертантів намагається відстояти своє розуміння регіоналістики у її широкому і вузькому трактуванні. До цього ж прагнуть і автори окремих книг, статей, політичних промовці, радіо-, теле- і газетні коментатори.

Власне, все це ставить додаткові вимоги і завдання перед вченими-регіоналістами — виходячи з наукових позицій, з'ясувати основу і механізми регіональної соціально-економічної політики в Україні, яка творить власну державу на колоніально-імперській регіоналістичній спадщині. Останнє значною мірою визначає характер та дієвість механізму реалізації регіональної політики.

На цьому потрібно наголосити насамперед, оскільки регіональна політика може бути ефективною лише тоді, коли розвиток регіональної будови розглядатиметься у єдності минулого, сучасного і майбутнього. Це загальна філософська вимога до з'ясування економічних явищ, процесів і закономірностей. Нехтування нею призводить до спрощеної інтерпретації реалізації регіональної політики, до негайного очікування соціально-економічного дива незалежно від його неспроможності пробитися через хащі минулого.

Об'єктивний, всебічний аналіз спадщини минулого та її повномасштабне поцінування — це одна із фундаментальних підва

Вступ

лин механізму реалізації сучасної регіональної політики, яка повинна спрямовуватися на усунення тих перешкод, які створювалися між національними регіонами протягом попереднього періоду.

Принциповою засадою механізму реалізації регіональної політики має бути забезпечення соборності українського простору, сприяння соціальної гомогенності національної території, втілення в життя національної ідеї через наповнення її економічним, соціальним та інноваційним змістом. Треба в такий спосіб поставити бар'єр для прояву будь-яких збурень і спекуляцій щодо розчленування української території з її політичною організацією у формі незалежної Держави.

Триєдність чинників минулого, сучасного і майбутнього у механізмі реалізації регіональної політики має стати її стрижнем, який об'єднає всі форми, засоби, заходи підвищення ролі регіонів у зміцненні національної, економічної, соціальної, культурної та техніко-інноваційної систем. З позицій цієї системності і проводиться дослідження механізму реалізації регіональної політики авторами монографії.

Передусім це стосується базових економічних категорій механізму реалізації регіональної політики, приведення їх у відповідність до вимог функціонування соціально-ринкової економіки. Адже тільки у контексті останньої можна сподіватися на досягнення результативної мети.

Відсутність ґрунтовності, чіткості та прозорості у понятійному апараті розмиває механізм регіональної політики. Це спонукало до з'ясування змісту економічних категорій, нових парадигм регіонального розвитку із врахуванням його управлінської специфіки, бо без цього неможливо виробити ефективний механізм реалізації регіональної політики, головною метою якої є добробут людини.

Людина є верховною суттю. Розбудова національної соціально-економічної системи на демократичних і гуманістичних засадах ставить у центр регіональної політики інтереси людини на загальнонаціональному та на регіональному рівнях. Цей аспект найвиразніше виступає при з'ясуванні політики деморозвитку і розвитку людських ресурсів в українських регіонах. У контексті забезпечення людського розвитку розроблено механізм реалізації регіональної соціальної політики, або суть її і принципи. Із соціальним захистом населення тісно пов'язана зайнятість і само- зайнятість, функціонування ринку праці з його регіональними особливостями.

У всіх цих процесах відводиться належна роль державі, без підтримки якої здійснення регіональної політики цілеспрямовано і ефективно неможливе. Вже один цей факт свідчить, що регіоналізація соціальної політики не може бути надмірною, бо інакше важко забезпечити соціальне вирівнювання становища людей. Ця методологічна засада є основою нашого дослідження, що забезпечує гомогенність національного територіального простору в межах Української держави.

Економічною базою останньої є інвестиційно-інноваційна, фінансово-кредитна політика і політика розвитку підприємництва. Вона повинна враховувати регіональні відмінності як з погляду різних рівнів індустріального розвитку, так і з позицій відповідних умов для прискорення останнього. У поданому дослідженні ці аспекти розкриваються повною мірою на широкому статистико-інформаційному і аналітичному матеріалі. Інвестиції, підприємництво, фінансово-кредитні заходи наповнюють механізм реалізації регіональної політики реальним змістом, своєрідно уречевлюють їх.

Реалізація механізмів регіональної політики спирається на широкі теоретичні узагальнення з урахуваннями як вітчизняного, так і зарубіжного досвіду управління регіональними підсистемами загальнонаціональної соціально-економічної системи, суб'єктом якої є держава. Вона забезпечує узгодження всіх компонентів реалізації регіональної політики, спектр якої поступово розширюється. Відтак регіональну політику потрібно розглядати в динаміці, а механізм реалізації регіональної політики повинен постійно вдосконалюватися і наповнюватися новими елементами.

Саме із врахуванням цих аспектів представлене дослідження акцентує увагу передусім на визначальних механізмах реалізації регіональної політики. Зокрема, йдеться про механізм активізації науково-технічної політики, формування інвестиційної політики тощо. Від ефективності здійснення регіональної політики, зорієнтованої на прискорення науково-технічного прогресу, на переведення економіки на інноваційні засади залежать темпи економічного зростання, розвиток окремих регіонів, їхній внесок в економіку України.

Регіональна політика має постійно узгоджуватися із станом природного довкілля. З огляду на це дослідження механізму реалізації екологічної політики є органічною складовою монографії. Щоправда, екологічна політика трактується дещо ширше, ніж це тлумачиться традиційно, оскільки акцентуються екогномологічні засади регіональної екологічної політики.

Вступ

Розширення спектру регіональної економічної політики сприяє ефективності механізму її реалізації. Такого розширеного підходу потребує актуалізація екологічної проблематики, яка саме на регіональному рівні набирає конкретних форм взаємозв'язку людини і довкілля. Це у свою чергу потребує активізації людського фактора, що залежить від соціалізації та гуманізації механізму регіональної політики, її інституційного та інформаційного забезпечення.

Всі ці аспекти авторами належно враховані, вивчені й відображені у дослідженні. За своїм змістом і новаторськими методичними підходами воно збагачує регіоналістику, заповнюючи дослідницьку нішу, що утворилася між економічною теорією і просторовою економікою. Остання розглядається у системі складних суспільних відносин, від повноти врахування яких залежить ефективність функціонування механізму реалізації регіональної політики Української держави.

Новим у складі цього механізму є необхідність врахування особливостей прикордонного і транскордонного співробітництва країн, у якому регіонам належить важлива роль. Це нова якість управління регіонами, оскільки в адміністративно-командній системі окремі регіони були, по суті, позбавлені можливості самостійно здійснювати зовнішньоекономічну діяльність. В умовах незалежної України та її геополітичних інтересів удосконалення механізму реалізації регіональної політики із урахуванням особливостей прикордонного і транскордонного співробітництва набирає дедалі більшого значення. Ці та інші складові механізму реалізації регіональної політики вперше у такому обсязі представлені у монографії, яка є результатом тривалих наукових досліджень.

М. ДОЛІШНИЙ

НАУКОВІ ОСНОВИ МЕХАНІЗМУ РЕАЛІЗАЦІЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

1.1. Базові економічні категорії — методологічна основа механізму регіональної політики

Людство здавна помітило тісний зв'язок між економічною теорією і господарською практикою. На цій підставі виник крилатий вислів: “яка теорія — така і практика”. Він підтверджує той факт, що теорія покликана аргументувати, вмотивувати, освітлювати практику. Економічну науку, зокрема економічну теорію, називають світлоносною наукою. Нехтування її законами щоразу заводить у глухий кут, спричинює значні втрати, оскільки доводиться чинити і діяти навмання. “Економічна теорія — основа наукової політики” [1,12].

Щоб розробити чіткі та зрозумілі стратегії економічного розвитку, дійові механізми їхньої реалізації, потрібно, як справедливо твердять вчені, подолати “розруху в головах” [2, 88—89], тим більше, що така “розруха” особливо притаманна перехідним періодам суспільного розвитку. Так було завжди, так є й нині. Це тільки підтверджує той факт, що економічна теорія повинна постійно розвиватися, бо інакше економічне знання дійсності відставатиме від самої дійсності. Нині це можна проілюструвати на прикладі багатьох фактів, що свідчать про консерватизм економічного мислення і динамізм економічного життя. Саме це дедалі яскравіше демонструє відставання економічного марксодоксального знання від трансформаційно ринкових процесів в економіці України.

Все зазначене вище підтверджують численні публікації, в тому числі й енциклопедичного характеру. Наприклад, у тритомній “Економічній енциклопедії” базові категорії економічної теорії з'ясовуються з матеріалістично-марксодоксальних позицій, характерних для економічної науки середини XIX ст. Щоб у цьому переконатися, потрібно нагадати про те, що базовими категоріями економічної теорії є такі поняття, як вартість, цінність, корис-

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1	
НАУКОВІ ОСНОВИ МЕХАНІЗМУ РЕАЛІЗАЦІЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ	
1.1. Базові економічні категорії — методологічна основа механізму регіональної політики (Долішній М. І., Злупко С. М.)	9
1.2. Генетико-еволюційна парадигма механізму регіональної політики (Долішній М. І., Злупко С. М.)	14
1.3. Кібернетичні засади механізму реалізації регіональної політики (Долішній М. І., Злупко С. М.)	18
1.4. Екогенологічні основи механізму політики сталого розвитку регіону (Долішній М. І., Злупко С. М.)	26
1.5. Втілення національної ідеї у процес реалізації механізму регіональної політики (Долішній М. І., Злупко С. М.)	35
1.6. Інституціональне забезпечення функціонування механізму реалізації регіональної політики в умовах глобалізації (Долішній М. І., Злупко С. М.)	40
РОЗДІЛ 2	
РИНКОВІ МЕХАНІЗМИ РЕГІОНАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ	
2.1. Організаційно-економічний механізм регулювання регіонального розвитку (Писаренко С. М., Сімків Л. Є., Мошинець О. С.)	49
2.2. Сутність фінансово-економічного механізму регіонального розвитку (Писаренко С. М., Мошинець О. С.)	57
2.3. Інструменти фінансово-економічного механізму регіонального розвитку (Писаренко С. М., Луцків О. М., Гнатюк І. Р.)	65
2.4. Економічний механізм реалізації політики сприяння розвитку підприємництва у регіонах (Козоріз М. А., Смовженко Т. С., Буряк П. Ю.)	74
2.5. Формування механізму регіональної інвестиційної політики (Фурдичко Л. Є., Мельник М. І.)	84

РОЗДІЛ 3		
	ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ	
	3.1. Регулювання регіонального розвитку в країнах ЄС (Писаренко С. М.)	106
	3.2. Регіональна політика у країнах Центральної Європи (Луцишин Н. П.)	120
РОЗДІЛ 4		
	РЕГІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ МЕХАНІЗМУ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕМОГРАФІЧНОЇ ПОЛІТИКИ	
	4.1. Регіональна демографія й політика – особливості становлення і розвитку (Садова У. Я.)	134
	4.2. Особливості реалізації демографічної політики в Україні (Цапок С. О.)	139
РОЗДІЛ 5		
	МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ	
	5.1. Суть, принципи та особливості механізму реалізації регіональної соціальної політики (Садова У. Я.)	154
	5.2. Регіональна соціальна політика в Україні у світлі міжнародних імперативів суспільного розвитку (Садова У. Я.)	165
	5.3. Розвиток соціальної інфраструктури та адміністративна ре форма в Україні (за матеріалами областей Карпатського регіону) (Садова У. Я.)	173
	5.4. Державне регулювання соціального захисту населення (Бідак В. Я.)	185
	5.5. Регіональні особливості реалізації механізмів соціального захисту економічно-активного населення (Луцишин І. Я.)	190
РОЗДІЛ 6		
	СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ РЕГУЛЮВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОГО РИНКУ ПРАЦІ	
	6.1. Теоретико-методичні підходи до регулювання регіонального ринку праці (Садова У. Я.)	198

Вміст

6.2. Проблеми діагностико-інформаційного забезпечення механізму регулювання розвитку регіональних ринків праці (Садова У. Я.)	206
6.3. Механізми активізації регіональної політики ринку праці (Семів Л. К., Кондратюк С. В.)	213
6.4. Інноваційний потенціал регіонального ринку праці у контексті європейської інтеграції (Семів Л. К.)	223
6.5. Завдання державного регулювання регіональних ринків праці в Україні (за результатами соціологічних обстежень) (Садова У. Я., Семів Л. К., Риндзак О. Т.)	229

РОЗДІЛ 7

МЕХАНІЗМИ РЕАЛІЗАЦІЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКИХ РЕСУРСІВ

7.1. Передумови зміни моделей управління людськими ресурсами на рівні регіону (Семів Л. К.)	243
7.2. Людський вимір глобалізації (Семів Л. К.)	251
7.3. Соціально-економічні пріоритети економічної безпеки у контексті регіонального розвитку людських ресурсів (Семів Л. К.)	262
7.4. Перспективи регіональної політики у сфері розвитку людських ресурсів (Семів Л. К.)	278

РОЗДІЛ 8

УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ МІСТ ТА ВДОСКОНАЛЕННЯ МІСТОБУДІВЕЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

8.1. Проблеми становлення і розвитку механізму міського менеджменту в контексті регіональної та містобудівельної політики (Шевчук Л. Т., Шульц С. Л.)	288
8.2. Стратегія соціально-економічного розвитку міста як інструмент механізму міського менеджменту (Шевчук Л. Т., Шульц С. Л., Кривицький А. Ф., Безносюк В. Д.)	299
8.3. Генеральні плани міст у системі управління міським розвитком (Шевчук Л. Т., Шульц С. Л.)	306
8.4. Формування механізму управління санацією депресивних міських територій (Шевчук Я. В., Бережна І. В.)	^

РОЗДІЛ 9

**ДЕРЖАВНА РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА У
ПРИКОРДОННИХ ОБЛАСТЯХ.
ТРАНСКОРДОННЕ СПІВРОБІТНИЦТВО**

9.1. Теоретико-методологічні передумови формування державної регіональної політики у прикордонних областях (Мікула Н. А.)	327
9.2. Формування стратегії міжнародної діяльності регіону (Беленький П. Ю., Мікула Н. А.)	331
9.3. Механізм державного регулювання транскордонного співробітництва (Сторонянська І. З.)	339
9.4. Єврорегіони як найвищий рівень організаційного оформлення транскордонних зв'язків (Писаренко С. М., Сторонянська І. З.)	345
9.5. Основні методичні підходи до оцінки діяльності єврорегіонів (Мікула Н. А.)	350
9.6. Обґрунтування доцільності створення єврорегіону на території Львівської області та Підкарпатського воєводства (Мікула Н. А., Демченко В. В.)	355
9.7. Розвиток комунікаційної інфраструктури прикордонного регіону (Мікула Н. А.)	358

РОЗДІЛ 10

**СОЦІОГУМАНІСТИЧНІ АСПЕКТИ МЕХАНІЗМУ
РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ**

10.1. Людський вимір інноваційного потенціалу регіону (Вовканич С. Й., Копистянська Х. Р.)	367
10.2. Роль і місце інтелектуальної еліти в інноваційних процесах (Вовканич С. Й., Копистянська Х. Р., Ноджак Л. С.)	369
10.3. Соціально-психологічна характеристика інноваційної діяльності (Вовканич С. Й., Копистянська Х. Р.)	371
10.4. Соціогуманістичні чинники життєдіяльності інтелектуальної еліти (аналіз емпіричних даних) (Вовканич С. Й., Копистянська Х. Р.)	375
10.5. Соціогуманістичні складові механізму активізації інноваційної функції інтелектуальної еліти (Вовканич С. Й., Копистянська Х. Р.)	381

Вміст

РОЗДІЛ 11 -----

**МЕХАНІЗМ АКТИВІЗАЦІЇ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ТА
ТЕХНОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ**

- 11.1. Шляхи активізації регіональної науково-технічної політики
(*Караванський О. В., Жук М. В.*) 389
- 11.2. Механізм реалізації технологічної складової регіональної
науково-технічної політики (*Соловей Л. С.*) 396
- 11.3. Інформаційні технології регіонального розвитку (*Шевчук А. В.*) 407

РОЗДІЛ 12 -----

**МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ
ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ: СУЧАСНИЙ СТАН.
ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ**

- 12.1. Поняття регіональної екологічної політики та принципи
її реалізації (*Кравців В. С.*) 414
- 12.2. Класифікація інструментів регіональної екологічної політики
(*Стадницький Ю. І., Кравців В. С.*) 426
- 12.3. Ринкова інфраструктура у сфері екологічної політики та
екологізація системи оподаткування (*Стадницький Ю. І.*) 434

РОЗДІЛ 13 -----

**ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ І МІСЦЕВЕ
САМОВРЯДУВАННЯ В УМОВАХ РЕАЛІЗАЦІЇ
РЕГІОНАЛЬНОЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ
ПОЛІТИКИ**

- 13.1. Адміністративна реформа та перспективи розвитку місце
вого і регіонального самоврядування (*Писаренко С. М., Сімків Л. Є.,
Куйбіда В. С.*) 445
- 13.2. Принципи і методи взаємодії державного управління з ор
ганами місцевого самоврядування (*Фрис Р. Д., Даниленко О. А.*) 454
- 13.3. Особливості взаємодії державного управління з органа
ми місцевого самоврядування у сільській місцевості (*Фрис Р. Д.,
Даниленко О. А.*) 465

**КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНОЇ
СТАТИСТИКИ В УКРАЇНІ** (Карпов В. І., Побурко Я. О.,
Матковський С. О., Бережна І. В.)

14.1. Основні визначення	479
14.2. Сучасний стан регіональної статистики	482
14.3. Основні положення концепції і заходи щодо напрямів розвитку регіональної статистики	489

Наукове видання

**Долішній Мар'ян Іванович,
Злупко Степан Миколайович,
Вовканич Степан Йосипович та ін.**

**РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА І
МЕХАНІЗМИ ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ**

За редакцією акад. НАН України
М.І. Долішнього

Київ, видавництво “Наукова думка”

*Редактор В.Д. Мозолєвська
Художник С.П. Муштенко
Художній редактор С. І. Муштенко
Технічний редактор Т.М. Шендерович
Коректор В.М. Яценко
Комп'ютерний набір В.Г. Каменькович
Комп'ютерна верстка Л.М. Каткова*

Підписано до друку 20.01.2004. Формат 60х90/16. Папір офс. № 1.
Гарн. Тайме. Друк. офс. Ум. друк. арк. 31,5. Ум. фарбо-відб. 31,5.
Обл.-вид. арк. 31,89. Наклад 500 прим. Зам. З—3236К.

Оригінал-макет виготовлено у видавництві
“Наукова думка”.

Р. с. № 05417561 від 16.03.95
01601 Київ 1, вул. Терещенківська, 3

АТ “ВПОЛ”
03151 Київ 51, вул. Волинська, 60